

УЗРОЦИ ИСЕЉАВАЊА ЦРНОГОРСКОГ СТАНОВНИШТВА У 1904. ГОДИНИ

(ПРЕМА АУСТРОУГАРСКИМ ДОКУМЕНТИМА)

Пошто је била нарочито заинтересована за Балкан, Аустро-Угарска је будно пратила сва збивања на њему. Према томе, њу је интересовало и све оно што се дешавало у Црној Гори, па и исељавање Црногораца. Масовни одлазак Црногораца на рад у иностранство слабио је и војничку моћ Црне Горе, па су и са тога аспекта одговорни аустроугарски фактори били заинтересовани за овај тешки проблем Црне Горе. Аустроугарско посланство на Цетињу и аустроугарске пограничне власти у Боки Которској, Херцеговини и Босни са посебном су пажњом пратили исељавање Црногораца као и увијек тако и 1904. године. Исељавање Црногораца праћено је у склопу династичких промјена у Србији 1903. године и спровођења реформи у Црној Гори почев од 1902. године. Пошто је већина Црногораца који су се селили у Србију, као и огромна већина оних који су одлазили на рад у иностранство, морала прећи преко аустроугарске територије и имати аустроугарске визе, то су аустроугарске пограничне власти биле у могућности да скоро са прецизношћу прате исељавање Црногораца.

Овдје не улазим у разматрање тачности свега онога што се наводи у неколико аустроугарских докумената о исељавању Црногораца у 1904. години, али и оно што износимо на свој начин баца свјетло на аустроугарску политику према Црној Гори и односима Црне Горе и Србије, и указује на друштвено-економске и политичке односе у Црној Гори.

Односи између Црне Горе и Србије налазили су се у жижи интересовања аустроугарске спољне политике, а поготову последице мајског преврата у Србији 1903. године, када на пријесто Србије долази Петар Карађорђевић, зет црногорскога књаза Николе. Исељавање Црногораца у Србију било је готово потпуно обустављено у вријеме посљедњих година владавине краља Александра Обреновића. Али по доласку на пријесто Србије краља Петра Карађорђевића покрет за исељавање у Србију почео је да узима широке размјере. Према извјештају аустроугарског посланика на Цетињу Куна, покрет за исељавање из Црне Горе како у Србију тако и у иностранство поприимио је у 1904. години узео је знатнога маха. Према информацијама које је аустроугарско посланство

добило од црногорског Министарства спољних послова, у току 1904. године издато је преко 11.000 пасоша, али тај број још није био коначан.¹ На покрет за исељавање у Србију утицале су и српске власти, јер су црногорским исељеницима давале повољне услове. Насељени Црногорци добијали су бесплатно земљу, а за наредне три године ослобађани су пореза.² Исељавање Црногораца у Србију било је нарочито раширено у пограничним предјелима према Аустро-Угарској: Бањанима, Грахову, Пиви и Голији. Српске власти насељавале су Црногорце на турској граници према косову и у околини Лесковца и Крушевца.³ Српско становништво није се противило томе, пошто су досељеници били исто тако као и Србијанци добри чувари границе, нарочито према Косову, које је било у већини насељено албанским становништвом.⁴

У новембру 1904. године прешло је преко Вишеграда у Србију седам црногорских фамилија са 56 мушких и 61 женским чланом.⁵ Команда среза из Билеће извјештава 31. XII 1904. године Земаљску владу у Сарајеву да су у „последње вријеме“ преко Билеће пошле у Србију три црногорске фамилије са 93 члана. Једна од тих фамилија била је Бјелица, како се у извјештају наводи, „веома угледна и виђена“. Један члан из фамилије Бјелица изнио је разлоге због којих су се селили у Србију. Он је изјавио да се у Србију селе „због узалудне борбе за права“, да у Црној Гори влада велико незадовољство, да падају тешке оптужбе на владу и да се због тога шири покрет за исељавање. Исти Бјелица је казао „да је до сада (не наводећи прецизно вријеме) иселило преко 3.000 лица из Црне Горе у Србију. У истом извјештају се наводи да је командир Сава Пејовић из капетаније Рудинске намјеравао да се исели у Србију са цијелом својом фамилијом и да је од тога одустао на личну интервенцију књаза Николе.⁶ Највише црногорских исељеника пошло је у Србију 1904. године у септембру, октобру и новембру.⁷ Према пасошима заведеним у протоколу аустроугарског посланства на Цетињу, у 1904. години, преко Херцеговине и Босне иселило се у Србију 1.135 лица.⁸ Црногорци су се селили у Србију и преко турске те-

¹ Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv XVII, Montenegro, Berichte, Weisungen 1905; Кун Голуховском, BR, 3 AB, 12. I 1905 (скраћено — STAW, PA).

² Исто, Фонд Informationsbureau 1905, картон 472, Auswanderung, Pr. 3370/4, EA des kuk gemeins, Minist. in Angelegenheiten Bosniens un die Herzegovina. Извјештај од 6. I 1905 (STAW, IB).

³ Исто.

⁴ Исто, Извјештај од 11. I 1905, № 55/4.

⁵ Исто, Извјештај Среске команде у Вишеграду, 12. XII 1904.

⁶ Исто, Wien, 16. јануар 1905, бр. 73/4 (Под „фамилијом“ овдје се подразумева не само лична породица него и шира — братство). За командира Пејовића наводи се: »soll beabsichtigt haben, mit seiner gauzen familie nach Serbien auszuwandern«.

⁷ Исто, бр. 112/4 од 12.1905 »Über die Auswanderung von Montenegrinern nach Serbien und Amerika«.

⁸ Исто, PA, Кун Голуховском, бр. 3 AB, 12. I 1905.

риторије у Санџаку. Према информацијама које је турски посланик на Цетињу дао аустроугарском посланику, у времену од марта до децембра 1904. године турско посланство издало је 193 пасоша за 1.138. лица. Од марта до краја маја преко Санџака је прешло у Србију 514 лица, а остала су прешла до краја године.⁹

Црногорци који су ишли преко аустроугарске територије у Србију морали су имати уредна документа и визиран пасош. Међутим, тих прописа појединци се нијесу придржавали. Број таквих није био мали. Често се дешавало да на основу пасоша који је гласио на једно лице путује читава породица, па и друга лица. Извјештавајући министра спољних послова Голуховског Кун, каже да у прибављању исправних докумената од стране Црногораца влада потпуни неред и да многи Црногорци не сватају важност пасоша као документа. Он наводи да је у периоду септембар—новембар 30—40 фамилија са по 5—6 чланова породице путовало у Србију са неисправним пасошима. Уз породице које су се селиле у Србију путовала су и лица као пратиоци и лица која су ишла у посјету својој родбини. Он предлаже министру да се такав неред заустави, тј. да се не дозволи прелаз преко аустроугарске територије онима који немају исправна документа. Кун је са овим упознао и црногорско министарство спољних послова.¹⁰ Аустроугарско посланство оптужује Стевана Лукачевића, родом из Подгорице, који је у 1904. години више пута долазио у Црну Гору, да је ширио пропаганду за исељавање Црногораца у Србију. За Лукачевића се каже да се од доласка краља Петра на пријесто Србије стално налази у његовој околини и да је његов повјерљиви човјек.¹¹ Црногорска влада није радо гледала на исељавање њених држављана у Србију. Аустроугарски посланик говори о могућности да црногорске власти спријече агитацију Лукачевића, па чак и да онемогуће исељавање Црногораца у Србију у 1905. години.¹²

По подацима аустроугарског посланства, број Црногораца исељених у Америку до краја 1904. године износио је округло 15.000¹³ Исељеници у Америку и друге земље били су великим дијелом нежењени.¹⁴ Послије Америке по броју исељених Црногораца долазила је Аустро-Угарска¹⁵ На исељавање својих држављана у Америку и у друге земље црногорска влада је гледала благодонаклоно и од тога је очекивала знатну корист. Очекивало се да ће црногорски радници из иностранства слати новац својим кућама и да ће се већина њих, кад уштеди нешто новца, вратити

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, I. V., Über die Auswanderung nach Serbien und Amerika, Цетиње, бр. 112/4, 12. I 1905.

¹⁵ Исто, II. A, Кун Голуховском, бр. 3 АВ, 12. V 1905.

у своју домовину. И у случају рата влада је рачунала на њихов повратак.¹⁶

Приликом одласка Црногораца на рад у иностранство, поготово у Америку, јављали су се разни агенти нудећи своју помоћ, са циљем, разумије се, да извуку материјалне користи. Од помоћи таквих агената често није било користи. Због неисправних докумената појединци или групе морале су се често враћати с пута, па чак и из Америке. То је стварало компликације, не само онима који су ишли на рад него и црногорском министарству спољних послова. Тако се десило да се у децембру 1904. године због неисправних пасоша морало с пута вратити 100 Црногораца. Због повратка тих људи министар спољних послова војвода Гавро Вуковић морао је да се телеграфским путем обрати директно влади Сједињених Америчких Држава, обећавајући да ће јој одмах пружити потребну помоћ у питању регулисања исправа за Црногорце који полазе на рад у Америку.¹⁷

У већ наведеном опширном извјештају који је посланик Кун упутио министру Голуховском 12. I 1905, као и у другим документима у којима се говори о исељавању Црногораца, износи се и узроци исељавања. Ти су узроци били: опште сиромаштво народа, повећање пореза, увођење нових царинских тарифа, увођење монопола дувана, сушна 1904. година која је нанјела велике штете ионако примитивној пољопривреди и у великој мјери угрозила исхрану стоке и, напоскон, политички разлози. Спровођење реформи у Црној Гори, увођење царинских тарифа и монопола дувана, како каже Кун, угрозили су егзистенцију једног дијела становништва, а нарочито у пограничним областима гдје се оно бавило кријумчарењем.

Одлазак Црногораца на рад у Америку настављен је до балканског рата, а исељавање у Србију у већем броју прекинуто је послвије 1906. године, али се стално повећавао број ђака који је одлазио у Србију на школовање.

Новица Ракчевић

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.